

Del català de Fraga

I

1. A. Grieria inclou, com és molt natural, la localitat de Fraga en la primera part del seu estudi sobre *La Frontera catalano-aragonesa*,¹ fent-la figurar en tots i cada un dels trenta cinc quadres on són exposats amb transcripció fonètica els exemples que serveixen de base per a la delimitació del territori. (Vegi's el mapa.) Això, que, donada l'indole d'aquell treball, facilita per una part la visió de conjunt dels diferents criteris que separen els dos parlars fronterissos, fa, per altra, també, més assequible la síntesi de les particularitats que caracteritzen el d'un punt determinat de la regió extrema. En aquest sentit havem passat revista del català de Fraga tal com s'ofereix en el treball citat, al qual fem aquí algunes observacions complementaries suggerides per la comparació amb les moltes notes que del dit parlar tenim recollides.²

2. Així, en el VOCALISME, i començant per la É, notem que el seu resultat és sempre é, diferentment de ço que ocorre en el català central. La dita regla ve ja formulada per En Grieria (*loc. cit.*, p. 38).³ Com sigui, però, que el nombre d'exemples aduïts, sobre el qual la basa, no passa d'una dotzena, ajuntant-hi encara els que cauen dintre del mateix capítol disseminats per les taules del seu llibre (ps. 38, 40, 41, 43, 89),⁴ la completarem

1. Vol. IV de la «Biblioteca Filològica de l'Institut de la Llengua Catalana» (Barcelona, 1914).

2. Els nostres *subjectes* foren: l'actiu i decidit col·laborador a l'obra del *Diccionari* Mn. Andreu Ruiz, els Rvds. Miquel Salamó i Benet Gómez, i d'una manera especial el senyor D. Jesús Lafuerza; els noms dels quals consignem fonament agraïts.

3. En endavant citarem sempre aquesta obra denominant-la *La Frontera*.

4. No ofereixen suficient garantia *peres* i *cresta*, transcrits una vegada *péres*, *krèsta* (ps. 38 i 40), i altra *péres*, *krèsta* (ps. 88 i 86).

amb una llista més extensa, que comprèn tots els exemples d'especial interès (v. més avall) recollits en la nostra enquesta. Són aquests:

<i>abêle</i>	abella	<i>espês</i>	espès	<i>konsêl</i>	consell
<i>auvêle</i>	ovella	<i>mêze</i>	taula	<i>sêp</i>	cep, trampa
<i>parêt</i>	paret	<i>bêure</i>	beure	<i>sêk</i>	sec
<i>têule</i>	teula	<i>galête</i>	galleda	<i>brême</i>	verema
<i>frêde</i>	freda	<i>sêde</i>	seda	<i>sêbe</i>	ceba
<i>astrêle</i>	estrella	<i>pêbre</i>	pebre	<i>pêre</i>	pera
<i>sêre</i>	cera	<i>sêt</i>	set (SITIM)	<i>armêle</i>	ametlla
<i>sêze</i>	setze	<i>frêsk</i>	fresc	<i>sêles</i>	celles
<i>êikêles</i>	noies	<i>arêu</i>	arada	<i>krêste</i>	cresta
<i>lêi</i>	lleï	<i>sênsê</i>	sense	<i>lêngwe</i>	llengua
<i>kabêl</i>	cabell	<i>rêm</i>	rem	<i>eskêne</i>	esquena
<i>gatêt</i>	gató	<i>perêe</i>	peresa	<i>korêje</i>	corretja
<i>aurêle</i>	orella	<i>rikêze</i>	riquesa	<i>fê</i>	fe (FIDEM)
<i>pêsko</i>	(jo) pesco	<i>pêndre</i>	pendre	<i>êêrkol</i>	cèrcol
<i>enbêje</i>	enveja	<i>prês</i>	pres	<i>bl'yêde</i>	bleda
<i>kaniêm</i>	cantem	<i>pêzol</i>	pèsol	<i>galêt</i>	galet

Excepcions úniques : *bêrt* verd, *pêl* pèl, *mêstre* mestre.

3. Qui conegui la fonètica catalana, observarà tot d'una, en llegir els exemples que precedeixen, que són tots pronunciats amb *ê* en el dialecte central. Val a dir que la col·lecció no ha estat reunida a l'atzar, sinó obeint precisament a la idea de fer veure d'una manera més remarcable la diferencia entre ambdós dialectes. I això per la importància que té aquest capítol de fonètica, que enclou un dels problemes més interessants i difícils a resoldre.¹ I no entrem en la seva discussió o aclaració plausible, car creiem que manca encara l'aportament de dades més copioses d'altres nuclis dialectals abans de temptar-ho amb èxit.

Tal vegada podríem afegir a la llista precedent el mot *robí* rovell, que, com ens referma el derivat *robilôs* rovellat, mostra una *i* < *e* (cat. central *rubêl* i *rubêlat*), i també el mot *rampí* rampí

1. Vegi's P. Fabra : *Les E toniques du catalan* (*Revue Hispanique*, t. XV, 1907).

(eina del camp), que haurà de tenir en compte l'abordament definitiu de la qüestió; si bé és possible descobrir en els dits exemples, com en molts altres, alguna analogia o un canvi de sufix.

4. Notem aquí, tenint encara present aquella qüestió, els exemples recollits de è que fan é en el nostre dialecte, contràriament al català central, on fan é. Són: *bél* vell, *térme* terme, *mèu* meu, *tèu* teu, *sèu* seu. Del cas oposat, ço és, fent é en el català central i é a Fraga, registrem solament *rés* res (aquest pronunciat *rés* a la capital i també *rés* a fora), *béndre* vendre, *édre* eura. Fem observar d'una manera expressa la é dels exemples aduits, sobretot la de *bél*, que, per la seva procedència etimològica i la diversitat de desenrotllament comparat amb *espill*,¹ ha intrigat principalment els filòlegs,² algú dels quals³ s'ha resistit a creure en la seva existència dintre el català, i altres l'han corregit⁴ quan amb aquell caràcter apareixia transcrit en les obres d'investigació. I, ampliant aquest comentari, diguem encara que la pronunciació de *bél* en compte de *bél* no està reduïda al parlar de Fraga: recordem haver-la sentida en altres localitats de la Catalunya occidental, i fins en algunes de la província d'Alacant que ara no sabriem detallar.

5. La ó dóna també lloc a algunes observacions. Encara que en el fragatí, com en el català central, pot dir-se que normalment es conserva, constatem les excepcions següents (ó a Fraga i ó en el català del centre): *dós* dos, *póu* pou, *sóge* sogra, *móre* móra, *róble* roure, *sómbre* sombra, *jóke* jóc. Tenim, per altra part (ó en el català del centre i ó Fraga), els exemples: *bóts*⁵ vot,

1. Recollim aquí el nom de lloc *Castellví*, que treu a compte A. Grieria en son treball *El Dialecte del Capcir* (BUTLLETÍ DE DIALECTOLOGIA CATALANA, t. III, p. 120), sense encarar-lo amb el català vell, reconeixent, però, implícitament el problema. Cf., a propòsit, *La Frontera*, p. 50.

2. J. Saroïhandy: *Grundriss der rom. Philologie*, t. I, p. 852, nota.

3. Mn. Alcover: *Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana*, t. IV (1909), p. 219.

4. P. Fabra: *Les E toniques du catalan* (*Revue Hispanique*, p. 15, nota).

5. Remarquem el caràcter d'aquest singular *bóts*, en el qual, si bé és possible veure la supervivència d'un cas recte (ètimon *vorum*), hom no pot substraure's a pensar en la possibilitat d'una continuació de *VOCEM* en la seva forma arcaica.

krôste crosta, *bôsk* bosc, *torônje* taronja, *flô* flor,¹ *espônje* esponja.

Deixem de moment consignades ambdúes series d'excepcions, tot esperant la nova llum que puguin donar-nos posteriors escorcolls, abans d'aventurar una explicació.

6. Respecte de la *a* final a l'interior i a la fi de frase, segons *La Frontera* (p. 87), «En termes generals pot dir-se que la -A es conserva a la regió aragonesa presentant una certa tendència envers -*e* a la regió catalana»; i, més avall, «...Lleida, Masalcoreig i Fraga presenten constantment -*e*». Comparem ara els exemples exposats en les dues taules (ps. 86, 87) (*tôta*, *plâsa*, *kâbra*, *krêsta*, *kamîza* [-A a l'interior de frase]; *fîre*, *finêstre*, *êrbê* [-A a la fi de frase]) i ens veurem precisats a declarar : o que l'afirmació transcrita de *La Frontera* no és justa, o que, contra ço que aquella resa («...el resultat de -A és el mateix a l'interior que a la fi de frase... [p. 87]»), existeix una veritable diferència entre els reflexos de -A segons la posició del mot. La qual diferència, com pot deduir-se, consistiria en -*a* per al primer cas i en -*e* per al segon. El darrer reflex, o, millor dit, una tendència envers ell, és donada per «la -A de la tercera persona del singular en el verb en tota la regió de la frontera : *kântê*, *pôrte*, etc. (*ib.*, p. 87)».

7. L'estat de coses, segons deduem dels nostres materials, és en realitat el següent:

a) La -A torna generalment -*e* : *abêle* abella, *bâke* vaca, *gârbe* garba, *têule* teula, *pôrte* porta, *kôte* cota, *astône* estona, *finêstre* finestra, *astrêle* estrella, *frêde* freda, *kôfyê* cofia, *tîe* tia, *prenîe* prenía (1.ª pers.), *kolîe* collía (1.ª pers.), *brême* verema, *fône* fona, *kûîne* cuina, *mônje* monja, etc.; prescindint del caràcter que pugui tenir la consonant precedent. Fent excepció a la regla, notem solament en les nostres llibretes *peâîne* peanya, *kânê* canya, *alfôrje* alforja, *târde* tarda. Les quatre excepcions davant de *frêde* i *kûîne*, més amunt consignades, no tenen força per a modificar la constatació, com no sigui en el sentit de fer-nos pensar que la vocal final que transcriguérem per una *e* mitja por produir-se fàcilment com a tancada en determinats casos.

1. Aquest exemple és pronunciat també amb *ô* fora de la capital.

b) La -A (potser millor diríem la -e > -A) torna -e:

Quan la vocal tònica és una e, el qual fet s'observa ja en alguna de les varietats locals de l'alacantí¹: *muſtrêlê* mustela, *astrêlê* estrella, *mêrlê* merla, *têrê* terra, *mêſtrê* mestra, *gêrê* guerra, *bêrê* verra (truja), *sêrê* serra, *bêrdê* verda, *bêrgê* verga (serment), *mêlke* meuca (especie d'alfals). Llevat d'aquest cas d'harmonia vocàlica respecte de la e, no se'n constata d'altre en el nostre dialecte, com es pot veure pels exemples amb *ô*, *é*, *á*, transcrits més amunt sota a).

La -A torna així mateix e en els finals en -ada (> -ATA), que ofereixen en el nostre dialecte la perdua constant de la consonant intervocàlica: *preñâê* prenyada, *tulâê* teulada, *aicâê* aixada, *tronâê* tronada, *bugâê* bugada, *onâê* onada, *alsâê* alçada, *trilâê* trillada (batuda), *kolâê* colla, *umflâê*, inflada, etc.; i d'una manera anàloga en la primera persona de l'imperfet d'indicatiu dels verbs en -ARE, que ens ofereix la desaparició de la -v- (< -B-): *anâê* anava, *kantâê* cantava, *dentràê* entrava.

c) La -A torna -e en les terceres persones del singular del present d'indicatiu o subjuntiu, i també de l'imperfet, i en els exemples on la final va precedida del nexa consonàntic *br*: *uâule* lladra, *lâbe* renta, *nêbe* neva, *plôge* plogui; *sômbre* sombra, *ſinêbre* (f.) ginebre, *lêbre* llebre; *anâê* anava, *kantâê* cantava, *dentràê* entrava, *preñiê* prenia, *kolê* collia.

8. Quant a la -A seguida de s, confirmen el resultat -es, establert ja en *La Frontera* (p. 90): *abêles* abelles, *môskes* mosques, *gârbes* garbes, *mûles* mules, *rôdes* rodes, *pedres* pedres, etc.² Afehim, com a compleció del capítol, que es constata el mateix resultat e per a la -A seguida de *n*, *m* o *u*: *tôken* toquen, *pôden* poden, *kântên* canten; *dentràem* entràvem, *preniem* preniem; *dentràeu*, entràveu, *prenieu* prenieu, etc.

9. El mateix resultat de e tenim en les paraules que porten la

1. P. Barnils: *Die Mundart von Alacant*, p. 25. Vegi's també H. Hadwiger: *Zeitschrift für rom. Phil.*, t. XXIX, p. 604.

2. Per a la qüestió històrico-geogràfica de la final -es en la regió que ens ocupa, comp. darrerament R. Menéndez Pidal: *Revista de Filología Española*, t. III (1916), p. 79.

nomenada vocal de sosteniment: *mèstre* mestre, *mòglye* motlle, *álbre* arbre, *gáire* gaire, *dòble* doble, *pòble* poble, *bèndre* vendre, *dèure* deure, *pòbre* pobre, *pàre* pare, *màre* mare, etc.

Els dos exemples darrers *pàre*, *màre*, en compte de *pári* i *mári*, fan l'efecte d'ésser conseqüència d'una analogia amb els altres mots en -e. No s'explicaria altrament la *i* àtona dels derivats *pariastre* parastre, *mariastre* marastra, car molt difícilment, al nostre entendre, podria cercar-se la *i* en una transposició vocàlica de *pairastre*, *máirastra*, formes que trobem en altres indrets del domini català.¹ Corroborà la nostra apreciació l'exemple *frári* frare, de Fraga mateix, conegut igualment a Tamarit i a Benabarre² (pronunciat *benabári*). Un cas semblant se'ns ofereix amb el fragatí *karnestòlles*, variant en *karnistòlles* en les localitats indicades.³

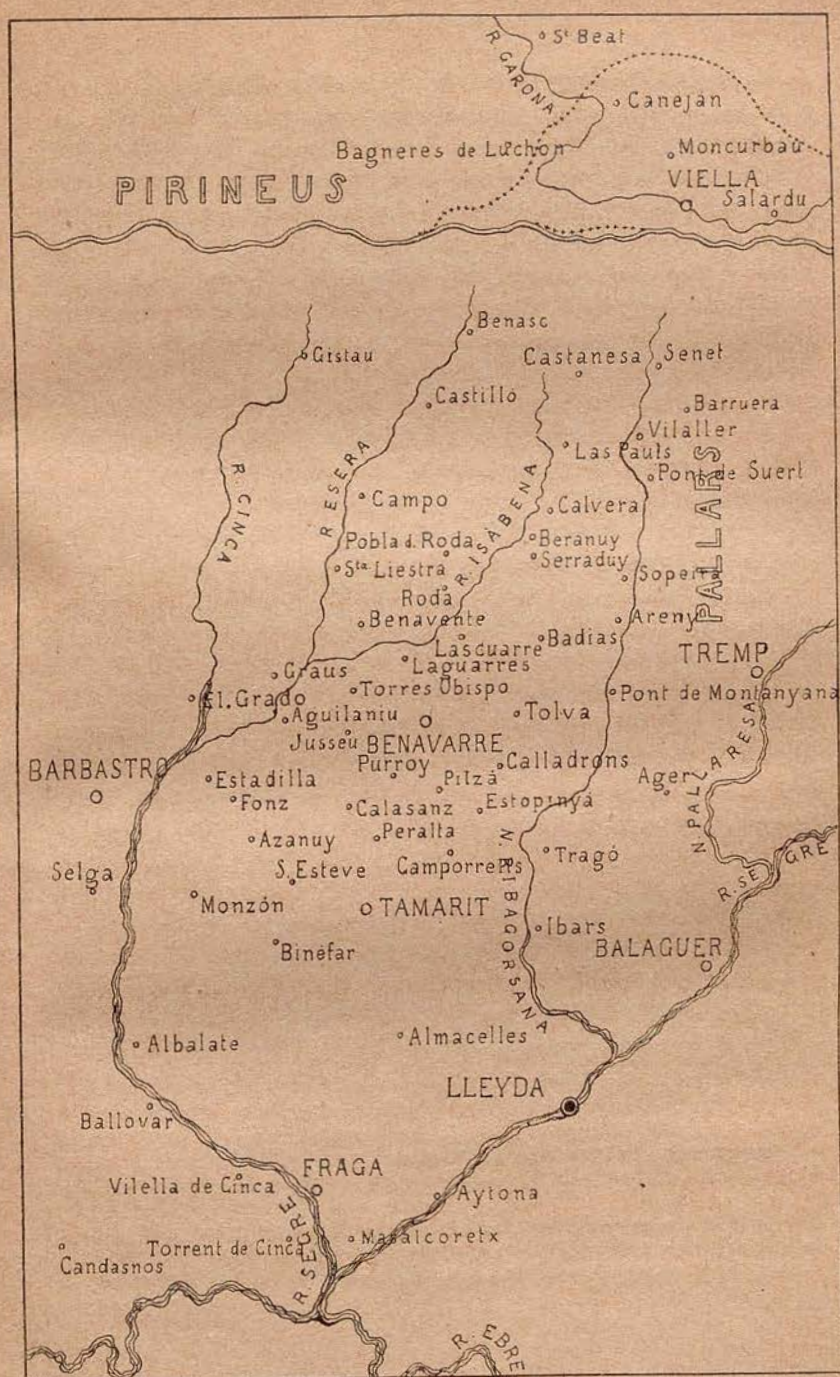
10. Observant que el fragatí cau dintre l'aria del nomenat català occidental, ja es dona per establert que en ell la pronunciació no alterada⁴ de les vocals àtones (a, e > a, e, no > ɛ; o, u > o, u, no u) anteriors a la tònica serà la regla. Les nostres enquestes, però, ens ofereixen exemples com *l eixerínge* la xeringa, *l engwén* l'ungüent, *l engíle* l'anguila, *l engrinète* l'oreneta, *tresmal* trema de pescar, *medesíne* medicina, *eufádíe* alfàbrega, *pentipóst* molt bé, *ecobá* aixovar, *meníne* membre del ruc, *repará* repartir la pasta, *rejírá* regirar (remenar), *debál* sota, *segá* segar, *memòrye* memoria, *pereós* peresós, *ñinebrèts* tenebres, *esparbè* esparver, *estizòres* estisores; on constatem l'existència d'una *e* tancada. No sabem aventurar-nos a precisar una explicació del fenomen, que, si per alguns exemples sembla ésser d'ordre fonètic, per altres, en canvi, és possiblement semàntic, car manca en-

1. Cf. P. Barnils: *Die Mundart von Alacant*, p. 57.

2. A propòsit d'aquest tres exemples (*pare*, *mare*, *frare*), consulti's *La Frontera* (ps. 51 i 52), on, d'acord amb les nostres transcripcions, amb petites discrepàncies, pot veure's la repartició dels tipus -e, -i a la ratlla fronterissa.

3. Quant a l'extensió geogràfica dels finals -is, -i, vegi's A. Alcover: *Bolletí del Diccionari de la Llengua catalana*, t. IV (1908-1909), p. 205.

4. Oportunament convindrà fixar en quin sentit veritable s'ha de pendre aquesta no alteració o no enfosquiment de les vocals àtones anteriors a la tònica, car el grau de vocals intermitges que implícitament se'ls assigna és desmentit amb freqüència per les transcripcions.

P Barnils fec.

cara, d'altra banda, determinar l'extensió que pugui existir en una multitud d'exemples consemblants. Quant a alguns dels mots àtons com *de, que, se, me*, etc., els trobem transcrits unes vegades amb *e*, altres amb *e* : *perk a de biure?* per què ha de viure?; *um bañkal de panís* una feixa de blat de moro; *ton páre* ton pare; *ton fil* ton fill; *kwan me n dōnes?* quant me'n dones?; *aneu se n en!* aneu-vos-en!; *añka ke plóge* encara que plogui; *kwan se te sét* quan es té set; *ke te la bōlz bēndre?* que te la vols vendre?; *yo me la lábo* (la cara), jo me la rento; *no me s a mōr dīngú* no se m'ha mort ningú; *ke am de fē?* què havem de fer?; essent solament constant l'article femení plural *les les* : *les kártes* les cartes, *les kampānes* les campanes, *lez estizōres* les estisores, etc.

II. Abstracció feta dels casos anteriors i de la qualitat de les vocals àtones, notem com a exemples mostrant *a* en compte de *e* : *azglézye* esglesia, *lantíles* lleties, *caminère* xemeneia, *añká* encara; *a* en compte de *o* : *tartúge* tortuga, *řastól* rostoll; *u* en compte de *o* : *kuberte* coberta, *dumēnje* diumenge, *muicó* moixó; *o* en compte de *a* : *torōnje* taronja; *o* en compte de *u* : *řolibēr* julivert; *u* en compte de *e* : *cuřák* xerrac, *tuláe* teulada; *i* en compte de *a*, *o* : *kicál* queixal; *řinōns* ronyons; *i* en compte de *e* : *řinē* gener, *řozigó* rosegó; als quals podem ajuntar *řáfik* řāfec (barbacana), *kánim* cànem, *espāriks* espārrecs.

II

12. Quant al consonantisme¹, anotem en primer lloc, també per al català de Fraga, la palatalització de la *L* concurrent en nexa amb *P, B, F, K, G*, fenomen ja sovint donat com a general en el dialecte ribagorçà² (*azglézye*, esglesia, *blán* blanc, *fló* flor, *flák* flac, *doblá* doblar, *áskle* estella, *kláu* clau, *esklóp* esclop, *klaryón* guix, *pláte* plata, *klabél* clavell, *kláre* clara); observant a

1. En aquest capítol no podem referir-nos més que indirectament a *La Frontera*, per no haver-se publicat encara la segona part, que havia de tractar de les consonants.

2. Vegi's, entre altres, A. Navarro : *El Català a-n el Ribagorça* (Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana), Barcelona, 1908, p. 224; J. Saroïhandy : *El Català del Pirineu, a la ralla d'Aragó (ib.)*, p. 334.

l'ensem que no manquen exemples (com *ráskl̥e* rascle, *gl̥y̥e* les vores pedroses del riu, *pl̥y̥e* plena, *máskl̥e* mascle, *dóbbl̥e* doble) on darrera la *l̥* es percep un segon element palatal *y*, que afebleix notablement l'articulació d'aquella.¹ Mirant detingudament els exemples apuntats, no podem substraure'ns a la idea que el desdoblament de la consonant palatal (*l̥* + *y*) que es constata, ocorre particularment davant de *e*, mancant davant les altres vocals, i principalment davant les posteriors.

A deduir per les transcripcions de *La Frontera*, l'evolució de cons. + *L* a *l̥* o *ly* no és constant a Fraga. Vegin-se ps. 50, 55, 67, 83, contra ps. 77, 79, 86, 97.

13. Acostant-se d'una banda al castellà (i podríem també dir al valencià²), el fragatí ens mostra absència de velarització de la *l*, contràriament a ço que ocorre en el català central³ (*álbr̥e* arbre, *ált̥* alt, *l̥ érbe* l'herba, *káls̥e* mitges, *barál* càntir, etc.), i d'altra, té, com el català, perduda de la *r* final (*tańká* tancar, *róbá* robar, *din̥s* diners, *men̥já* menjar, *pap̥e* paper, *altá* altar, *jin̥e* gener, etc.; però *kár* car).

14. Una particularitat del parlar de Fraga, observada també pel dialecte valencià extrem,⁴ és la conversió de les sordes finals *t*, *p*, en les sonores *d*, *b*, quan la paraula següent comença en vocal. En tenim els exemples: *maríd i mul̥e* marit i muller; *kí tōd o bōl tōd o p̥ér* qui tot ho vol tot ho perd; *a kaigud̥ un ráyo* ha caigut un llamp; *bind̥ áys* vint anys; *fed̥ aĩēō* fet això; *a bingud̥ a l'ōrt* ha vingut a l'hort; *an kol̥id̥ alá* han collit allà; *kaḅ así* cap aquí; *la ser̥b̥ e n̥gre* la serp és negra; *k̥e al̥d̥ e eē p̥ōn* que alt que és aquest pont! A aquest darrer havem d'oposar *lo p̥ōn eē al̥* el pont és alt, en compte de **lo p̥ōnd̥ eē al̥*. L'excepció, no obstant, no és més que aparent, car, si no registrem **p̥ōnd̥*, és senzillament degut

1. Remarquem, per via de compleció, que, en notes aïllades que posseïm del parlar de la vall de Bohí, l'únic so que hi trobem transcrit és el de *y*: *py̥ōy̥e* pluvia, *py̥ása* plaça.

2. Comp. l'observació que fem, per al valencià extrem, en el nostre treball *Die Mundart von Alacant*, p. 65.

3. Els exemples transcrits en *La Frontera* ens donen la *l* oscil·lant entre *l̥* i *l*. Vegin-se ps. 35, 43, 52.

4. Vegi's P. Barnils: *loc. cit.*, ps. 71 i s.

a què aquesta paraula, pronunciada *pôn*, ha perdut la *t*; la qual cosa no succeeix amb l'adjectiu *alt*, i això degut probablement a l'existència de la forma femenina *álle*. Tenim encara, igual que en el citat parlar valencià extrem, la caiguda de la dental *-t* quan la paraula següent comença en consonant: *un sarpá de tēre* un grapat de terra; *tō lo mōn* tot lo món; *no s pō menjá* no es pot menjar; *lo vestí del frári* l'hàbit del frare; *sēmpre ba lo fēro* sempre bat (pica) el ferro; *lo di grōs* el dit gros; *m ai fika bayat kom un řemúl* m'he posat moll com un xop.

El primer cas (*-t, -p + vocal* > *d, b* o *d, b*), de comprensió fàcil, és comparable al fenomen conegut d'evolució (assimilació recíproca) que presenten les consonants intervocàliques (SETA > *sēda*, SAPERE > *sēpē*). El segon, en canvi, creiem que es pot considerar com la resultant d'una simplificació entre dues consonants esdevingudes homorgàniques en virtut de la fonètica sintàctica. Així el procés seria, per exemple, *un sarpát de tēre* > *un sarpád de tēre* > *un sarpá de tēre*; i, anàlogament, *tōt lo mōn* > *tōl lo mōn* > *tō lo mōn*, o bé *no s pot menjá* > *no s pōm menjá* > *no s pō menjá*; etcètera. Que la reconstitució de l'etapa mitjana (assimilació regressiva, si es vol) no és arbitrària, ens ho prova el fet d'ésser precisament aquella pronunciació una cosa corrent també en el català literari: *tōl lu mōn*, al costat de *tōt lu mōn*; *nō z pōm mēvjá*, al costat de *nō z pōt mēvjá*; etc.¹

15. Anant un pas més endavant en la força assimilativa de les vocals sobre les consonants, o, millor dit, ampliant un cas d'evolució fonètica regular en el català, com és el canvi de *-r-* en *-d-* (§ 17), tenim la perdua d'aquesta consonant en els exemples: *mika e memōrye* gens de memòria; la *bolēta l řinōl* la cassoleta de genoll; com en el dialecte alacantí.²

No sabríem precisar fins a quin punt l'absència de la *d* es pot donar com a normal en el nostre dialecte, car al costat dels dos casos registrats en trobem altres amb *d*. Així: *lo didál* el didal,

1. Comp. J. Arteaga: *Textes catalans avec leur transcription phonétique* (Barcelona, 1915), on, en casos com els que estudiem, no es transcriuen mai les assimilacions: Exemples: p. 29, r. 2; p. 30, r. 4; p. 31, r. 6, r. 9; p. 32, r. 2; p. 33, r. 8; p. 35, r. 11; p. 36, r. 4; etc.

2. P. Barnils: *loc. cit.*, § 50.

um bañkál de panís un camp de panís (blat de moro), *lo পেу del lít* els peus del llit, *loz díez de fèsta* els dies de festa, *um bosí de pá* un tros de pa, etc.

16. I, ja que de la perduda de consonants parlem, fem constar que el fragatí, com el català central, mostra la desaparició de la *-r*: *eskompá* escombrar el forn, *añibá* arribar, *plañtè* planter, *esparbè* esparver, etc.; estenenent-se aquella particularitat a les preposicions *per a* (cast. *para*) i a la conjunció *encara*: *pa ke aprèngen* perquè aprenguin, *añká ke plòge* encara que plogui.

Afegim aquí la perduda de la *s* en la tercera persona singular del verb *ser* en els exemples: *e beritát* és veritat, *e kostúm* és costum, *lo súkre e mól bó* el sucre és molt bo. Respecte de la qualitat diferent de la vocal *e* o *e* (*és*), vegi's § 10.

Quant a les paraules *retò* rector, *dotò* doctor (metge), com en valencià (català *rektor*, *duktor*), creiem que propiament no es pot parlar de desaparició de la *c*, sinó més bé d'una simplificació de dues consonants assimilades: *rector* > *rettor* > *retor*; *doctor* > *dottor* > *dotor* (cf. § 14).

17. Si en els paragrafs precedents havem posat de relleu alguns fenòmens especials que es retroben en el parlar valencià extrem (cf. també § 22), no constatem en canvi cap exemple segur de desaparició de *-r-* (*ròde* roda, *tokadó* tocador, *nadál* Nadal, etc.), llevats naturalment els casos de formació amb el sufix *-ATA-* (*tardáe* el foscant, *kokułáe* cogullada, *baskoláe* clatellada, *onáe* onada, *umfláe* inflada, etc.). Hi ha, però, relacionat amb aquell sufix, el grup intervocàlic de *r + i*, pertanyent al qual, i amb la desaparició de la *r*, recollim el mot *perée* peresa, amb el seu derivat *pereós* peresós, contra *pobreze* pobresa, *rikéze* riquesa. L'exemple primer¹ és sumament eloqüent per a l'aclariment d'aquest capítol de la nostra fonètica històrica. A ço que respecte d'ell tenim dit,² afegim-hi la nostra opinió que tots els casos en *-ITIA* han sofert una reconstrucció (influència del castellà o de la llengua culta?), passant de l'antic i regular *-éa* al modern literari *éze*.

1. En el nostre dialecte (Centelles-Barcelona) viu encara l'adjectiu *pererós* al costat del substantiu *peresa*.

2. *Die Mundart von Alacant*, § 90 i ss.

18. Un fet que el fragatí comparteix amb bona part dels dialectes del català occidental¹ i del valencià extrem,² és la pronunciació de la *i* diftongal procedent de la solució vocàlica d'una consonant en nexa: *leixiú* lleixiu, *kaixó* caixó (calaix), *kreixé* créixer, *peixé* peix, *aiçé* aixà, *eixekás* aixecar-se, etc.

Fem aquí un esment especial de les paraules *llet*, *matí* (Fraga, Tamarit, Benabarre), per l'interès que ofereixen a la investigació històrica de la llengua, malgrat de no ésser corrents a la Catalunya oriental ni al regne de Valencia. Precisament el fet de constatar-les, com moltes altres formes (v. §§ 14, 15), en ço que podríem nomenar periferie del nostre domini lingüístic, les fa més importants per a jutjar la natura dels corrents invasors que les han arreconades.³

19. A propòsit d'això i de l'existència de les etapes arcaiques *llet*, *matí*, creiem oportú fixar l'atenció dels dialectòlegs sobre els mots *espil* espill (mirall), *tenale* tenalla (recipient gran de terra per a guardar aigua), *barale* joc de cartes, *baralá* (de *barale*), *nabale* navaja. Llur circumscripció geogràfica a les regions extremes de la nostra parla (Fraga, Tamarit, Benabarre,⁴ i també regne de Valencia) dóna força a pensar, tant per ço que es relaciona amb la significació veritable de les paraules com per ço que atany al so *l*. I, tenint en compte que *espil* és netament literari, que *tenalla* i *baralla* joc de cartes, per ço que en sabem, no són coneguts en la resta del domini català, i que *navalla* hi està representat per *nebáje* en compte de *nebáje* o *nebáje*, s'ocorre preguntar si aquells mots, i altres semblants que es puguin col·leccionar, no són res més que importacions castellanes (comp. *espejo*, *tinaja*, *baraja*, *navaja*). En aquest cas la cronologia dels sons podria tal vegada cercar per aquí una bona orientació.

20. Hi ha encara un capítol de fonètica interessant a comentar, per bé que no afecta directament el parlar de Fraga. Ens

1. A. Alcover: *Bolletí*, t. IV, p. 238.

2. P. Barnils: *loc. cit.*, p. 60; i també A. Alcover: *ib.*, p. 238.

3. Ens reservem per a un altre article el fer una exposició de caràcter general dels diferents fenòmens (contaminacions, assimilacions, dissimilacions, etc.) observats a la regió de la frontera.

4. Notin-se a Benabarre les formes especials *baráica* i *baráica*.

referim a l'emissió sorda, en compte de sonora, de certes consonants en circumstancies determinades. El fenomen conegut amb el nom de parlar apitxat, característic de la regió valenciana central¹, no es produeix a la nostra localitat, on les consonants al·ludides són sonores: *káze* casa, *rôze* rosa, *mêze* mesa (taula), *ánjel* àngel, *dejuni* dejuni, *jiné* gener, *îés* algeps (guix), *lez mûles* les mules, *loz díez* els dies, *dôde* dotze, *kínze* quinze, etc. El trobem, en canvi, en tota l'extensió, a Tamarit i a Benabarre²: *kása* casa, *rôsa* rosa, *mésa* mesa, *ánjel* àngel, *éinè* gener, *éun* juny, *diépus* dijous, *dôte* dotze, *kínse* quinze, etc.

Observi's, però, que a Benabarre, malgrat de parlar apitxat, les consonants finals sordes esdevenen sonores quan van seguides de paraula començant amb vocal, o consonant sonora (fenomen estrany al parlar de Tamarit): *loz dinès* (B.), *los dinès* (T.), els diners; *trez begadès* (B.), *tres begadès* (T.), tres vegades; *loz als* (B.), *los als* (T.), els alls; *loz árbels* (B.), *los árbels* (T.), els arbres; etc.

III

21. En la selecta del Vocabulari de Fraga que donem a continuació, extreta de les respostes donades a un qüestionari d'un miler de preguntes, havem recollit solament aquells vocables que, pel fet de no ésser avui corrents en el català del centre, ofereixen un interès especial per als estudis dialectològics. No cal dir que, malgrat d'ésser recollides a Fraga, no considerem exclusives de la dita localitat les formes consignades en llista. El determinar-ne l'extensió geogràfica (cf. § 1) no és l'objecte del present article.

ab·bòl, st. m., rosella (flor).
ababolère, st. f., rosella (planta).
abadéjo, st. m., bacallà.
abárkes, st. f., espècie d'espar-denyes.
abçrilonás, v. rfl., pendre's (la llet).

aburná, v., aquissar (el gos).
adôbe, st. f., rajola de fang, sense coure.
agraná, v., escombrar.
agulête, st. f., clauvia de les rodes del carro.
aládre, st. m., arada.

1. Vegi's P. Barnils: *Butlletí de Dialectologia catalana*, t. I (1914), ps. 18-25.

2. Les transcripcions són de la darrera localitat.

amánta, adv., molt, molta.
anáe, st. f., ànec.
ánsyes, st. f., ois.
aníere, st. f., extrems del camp
 que queden sense llaurar.
anóste, st. f., embà.
apayá, v., arreglar (el rellotge).
aparéls, st. m., guarniments
 de l'animal.
apréit, a., atapeït.
arbayil, st. m., paleta, mestre
 de cases.
aréus, st. m., eines del camp.
árne, st. f., rusc d'abelles.
áskle, st. f., estella.
aséro, st. m., cer.
astí, adv., aquí, ací.
azá, st. m., biga.
azgarayá, v., esgarrapar.
azmòle, st. f., pedra d'esmolar.

badíne, st. f., recó d'aigua em-
 bassada.
balóke, st. f., cugula.
balòns, m. pl., pantalons curts
 aragonesos.
bayá, v., mullar.
bandíbol, st. m., corral sense
 cobrir.
bañkál, st. m., camp, feixa de
 terra.
bañál, st. m., càntir.
baralá, v., escapçar en el joc
 de cartes.
barále, st. f., joc de cartes.
barbakáne, st. f., paret de res-
 guard entre un carrer i el
 riu.

bárse, st. f., bardissa.
basí, st. m., gibrelleta.
basíbe, a., estèril (vaca).
basiníle, st. f., plats del bar-
 ber.
baskoláe, st. f., clatellada.
beláno, st. m., albat.
belóie, st. f., gla.
bérge, st. f., serment.
béspe, *bréspe*, st. f., vespa.
blán, st. m., penca de cansa-
 lada.
bópyo, a., buit.
bóiee, st. f., cilindre protector
 del fusell del carro.
bolatám, st. m., aviram.
bòle, st. f., pilota de l'olla.
boléte (del genoll), st. f., la cas-
 soleta del genoll.
boýis, st. m., excrement del
 ruc.
boýisáe, st. f., excrementada
 del ruc.
bořim, st. m., el pèl de la mà.
bòs, st. m., morrió de corda
 per als animals.
bòse, st. f., banya (al caure).
botimáge, st. f., espurna de foc.
boiò, st. m., poncella.
brankil, st. m., pedra de baix
 de la porta.
brés, st. m., bressol.
bróme, st. f., boira.
bufadò, st. m., ventall.
bulkèt, st. m., carro de trabuc.

édlme, st. f., coixinet sobre
 animals per a muntar.

éapéte, st. f., pesa de cinc cèntims.

éapól, st. m., pesa de deu cèntims.

éolá, v., tallar el cabell.

éóp, st. m., pollancre.

éulárke, *épriake*, *soriáke*, st. f., xurriaques.

éúte, st. f., mussol.

deḃál, adv., sota.

die d ánimēs, st., el dia dels morts.

deḃdán, st. m., toc d'oració del matí.

dispará, v., engegar.

doblá, v., plegar (la roba).

dezgái, st. m., gaia de la camisa.

emparelá, v., igualar un terreny en sa superfície.

en, prp., amb.

eḡgrinḡte, st. f., oreneta.

enta, prp., a, cap a : *báiea enta báie*, *púḡa enta dál*.

eréwe, st. f., pubilla.

eskomḃá, v., escombrar el forn.

eskomḃadó, st. m., escombra del forn.

eskonḡurá, v., beneir el temps.

espíl, st. m., mirall.

estirás, st. m., especie de carret sense rodes, per a arrossegar pesos.

estreḡlát (ou), adj., ou ferrat.

estolzí, st. m., sutge.

estribo, st. m., estrep (per a cavalcar).

eujádie, st. f., alfàbrega.

fálde, st. f., l'antosta de la xemeneia.

fám, st. f., gana.

farám, st. f.; v. *bolatám*.

farfále, st. f., serrell del cobre-lit.

feḡóle, st. f., pala del foc.

fét-fét, st. f., cigala.

fiká, *fiká's*, v., posar, posar-se.

fil d arám, st. m., filferro.

flák, a., magre.

fogaríl, st. m., llar del foc.

fogáse, st. f., especie de coca llarga.

fornít, a., robust.

fóyo, st. m., bassal d'aigua; clot.

fráwe, st. f., fornal.

fuziḡo, st. m., fusell del carro.

gáite, st. f., sac dels gemecs.

galbané, st. m., malfeiner.

galét, st. m., broc del porró.

gatiḡo, st. m., gallet de l'esco-peta.

gáuḡye, st. f., galdiró.

glyére, st. f., vores pedroses del riu voltades d'aigua.

gorgól, st. m., raig de la font.

granére, st. f., escombra.

grónse, st. f., tremuja.

infúndye, st. f., coixinera.

ḡakéte, st. f., americana.

ḡáyo, st. m., avi.

ǵeme, st. f., rovell d'ou.
ǵés, st. m., guix d'obrar.
ǵibós, a., geperut.
ǵinebréls, m. pl., tenebres.
ǵitá s, v., anar-se'n al llit.
ǵòke, st. f., jóc.

kabesínál, st. m., el capçal del llit.
kabáló, st. m., el munt de terra entre dos solcs.
kabrélles, f. pl., l'ossa menor.
kaéúee, st. f., beceroles.
kaldé, st. m., perol.
kadire, st. m., escón.
kaicó, st. m., calaix.
kálses, st. f., mitges.
kalsotíns, st. m., mitjons.
kamí, st. m., vegada.
kamí (de —), adv., immediament.
kamí bél, st. m., camí ral.
kamizóle, st. f., samarreta.
kampané, st. m., campaner, campanar.
kampáne dels perdúts, st. f., toc d'oració del vespre.
kanéle, st. f., aixeta.
kanine, st. f., ullal.
kansonsílos, st. m., calçotets.
kantál, st. m., pedra.
kantereré, st. m., terrissaire.
kapsál, st. m., coixinet per a posar-se al cap en dur els càntirs.
kařáse, st. f., munyoc d'avel·lanes, tomàtecs, etc.
karderóle, st. f., cadernera.

kařejá, v., tragar.
kařél, st. m., carrutxes.
kařól, st. m., pela de ceba.
kařo i les múles, st. m., l'ossa major.
kařól, st. m., penjoll de raïm.
kariró, st. m., cove; paner rodó i planet.
kařúee, st. f., corriola.
kasapiu, st. m., trompitxo.
káske, st. f., clofolla, closca d'ou, de nou, etc.
kłaryón, st. m., guix de pissarra.
katrákes, f. pl., la llum elèctrica.
kóbre, st. m., coure (metall).
koéilo, st. m., ganivet.
koéó, st. m., part genital de la dona.
kođie, st. m., grava apilada en les carreteres, abans d'ésser esmenussada.
kolère, st. f., collar dels muls.
koralère, st. f., bitxera.
koralét, st. m., bitxo.
kosét, st. m., armilla.
kosigétes, f. pl., pessigolles.
kóske, st. f., pela de meló.
kósi, st. m., bugader.
kremáles, f. pl., clemàstecs.
kréu, st. f., enforcadura de l'arbre.
kribá, v., garbellar.
kríbe, st. f., garbell.
kruatélles, st. pl., corretjoles.
kúbe, st. f., bóta.
kuéile, st. f., falcilla de sabater.

kuréte, st. f., cort dels porcs.
kulatlèles, v. *kruatlèles*.
kuleròt, st. m., llossa; cap gros.

labá, *labá s*, v., rentar, rentar-se.

labyos, st. pl., llavis.

lagó, st. m., paló.

lansá, v., vomitar.

lantaim, st. m., lletsó.

lásos, st. pl., flocs (de fuster).

lebá, *lebás*, v., portar, emportar-se'n.

lét (*estar en —*), ésser tendres les peres, pomes, etc.

limpyá, v., escurar (la xeme-neia).

lópez, st. f., rentadora (pedra o fusta).

lúk, st. m., brot d'una planta, que creix al seu peu.

magre, st. m., pernil.

maşòle, st. f., camamilla.

maláe, a., pigada (vaca).

mansáne, st. f., poma.

mansanére, st. f., pomera.

melik, st. f., llombrígol.

mèze, st. f., taula.

meníne, st. f., membre viril.

móglye, st. m., motllo.

mondóngo, st. m., mocada.

móso, st. m., descans del carro.

muicó, st. m., ocell.

mularé, st. m., préssec.

mulareré, st. m., presseguer.

mursegót, st. m., rata pinyada.

mwébles, st. pl., mobles.

naulá, v., lladrar.

nédyo, st. m., terror abundant de pastura, on fa temps que no ha entrat el bestiar.

niál, st. m., covarot.

nòu (vi), a., novell (vi).

orél, st. m., llorer (arbre).

oskúr, a., fosc.

óste, st. m., convidat.

olòyo, st. m., tardor.

palasos, st. pl., testos.

palére, st. f., pallissa.

palòme, st. f., papallona.

páne, st. f., vellut.

panís, st. m., blat de moro.

paréice, v., semblar.

pasteréte, st. f., gaveta.

pasterò, st. m., òbit.

peáine, st. f., tabernacle.

pél, st. m., cabell.

peladíice, st. f., pela de poma.

pentipòst (*estar —*), adv., admirablement fet.

pesó, st. m., cua de les peres, cireres, etc.

pile, st. f., pica de pedra per abeurar-hi el bestiar.

piló, st. m., guardarodes.

pináse, st. f., el cercol de fusta en les rodes del carro.

pón, st. m., la biga travesera.

pópès, st. pl., els pits de la dòna; les mamelles de les vaques.

póro, st. m., porra de la ceba.

postejá, v., portar terra d'un lloc a altre.

pozál, st. m., galleda.

prénso, st. m., pinso dels animals.

pretá s, v., calar-se (foc).

primentó, st. m., pebrot.

puşal, st. m., pilot (de grava).

puntaró, st. m., palanca de riera.

řáfik, st. m., barbacana.

řáma, st. f., branca.

řáure, v., escurar la pastera.

řáyo, st. m., llamp; raig (de sol); íd. d'una roda.

řazóre, st. f., la paleta de tallar la pasta al forn.

řejirá, v., remenar (herba, fems, etc.).

řegadó, st. m., solc.

řelampegá, v., llampegar.

řelampék, st. m., llampec.

řemúl, a., xop.

řén, st. m., llevat.

řenóu, st. m., brot (a la branca).

řepará, v., repartir la pasta per als pans.

řibréle, st. f., rentamans.

řobá, v., pendre (en el joc de cartes).

řomé, st. m., romaní.

řondiná, v., passejar, donar el tom.

salbimis, st. m., sàlzer.

sápo, st. m., galàpat.

sarpát, st. m., grapat.

segalóze, st. f., boira baixa.

sěnde, st. f., camí ordinari.

sěndre, v., passar la farina.

sěp, st. m., trampa per a agafar ocells.

sepilá, v., ribotar.

seřalé, st. m., manyà.

seřín, st. m., serradures.

şile, st. f., cadira.

sinto, st. m., cinturó.

sóge, st. f., llibant del pou.

soloná, st. m., eixida, porxo.

somére, st. f., somera.

súrde (mà), a., esquerra (mà).

tařáře, st. f., membre del ruc.

tále, st. f., el tros que creix cada any una planta.

tararáñes, st. pl., teranyines.

tardáe, st. f., capvespre.

tartáñes, st. pl., cucs (cast. *lombrices*).

táse, st. f., got.

tělo, st. m., palet de riera.

tenále, st. f., dipòsit gran de terra per a tenir-hi aigua.

tenedó, st. m., forquilla.

tine, st. f., barril buit d'arengades.

tobále, st. f., tovallola.

těéo, st. m., tronc (tretes les fulles); bastó.

torteról, st. m., tormell del peu.

tosoló, st. m., cop de cap.

trástes, v. *mwebles*.

tręsmál, st. m., trema de pescar.

<i>trilá</i> , v., batre.	<i>túrbye</i> , a., tèrbola.
<i>tronáŋ</i> (<i>tocar a—</i>), st. f., tocar a bon temps.	<i>xoláŋ</i> , st. f., llauna.
<i>tròse</i> , st. f., feixina de llenya per al forn.	<i>xolatéro</i> , st. m., llauner.
	<i>xwès</i> , st. m., jutge.

22. L'estat actual dels estudis lèxics sobre el català no permet intentar tant sols un estudi d'aquella naturalesa en relació amb el dialecte que ens ocupa. Nogensmenys, volem indicar, abans de cloure el present article, l'existència de quatre categories de vocables a considerar en les llistes que precedeixen. Aquestes són:

a) Vocables que, com els fenòmens d'ordre fonètic comentats (§§ 7, 14, 15), concorren en els parlars extrems del regne de València,¹ entre altres:

<i>aládre</i>	<i>grónse</i>	<i>mansáne</i>
<i>apavá</i>	<i>ŋakéte</i>	<i>mòglye</i>
<i>áskle</i>	<i>ŋeme</i>	<i>palóme</i>
<i>azgařavá</i>	<i>ŋés</i>	<i>paréice</i>
<i>bavá</i>	<i>ŋilá s</i>	<i>primentó</i>
<i>bañkál</i>	<i>kálses</i>	<i>řén</i>
<i>baralá</i>	<i>karét</i>	<i>řibréle</i>
<i>barále</i>	<i>karúice</i>	<i>řomé</i>
<i>baskoláŋ</i>	<i>kribá</i>	<i>somére</i>
<i>belóte</i>	<i>kribe</i>	<i>télo</i>
<i>en, en</i>	<i>kulerót</i>	<i>tenále</i>
<i>espí!</i>	<i>labá</i>	<i>tenedó</i>
<i>fám</i>	<i>lagó</i>	<i>tobále</i>
<i>fil d arám</i>	<i>lebá</i>	<i>trilá</i>

b) Vocables que tenen tot l'aire d'ésser exclusius de Fraga i de les contrades de Tamarit i Benabarre. Exemples:

<i>ababól</i>	<i>abárkēs</i>	<i>aburná</i>
<i>ababolére</i>	<i>aboriloná s</i>	<i>adóbe</i>

1. Possiblement molts d'ells compareixen també a les Balears. El caràcter donat al nostre article ens ha fet prescindir per ara de l'analogia existent a l'enssem amb el parlar de les illes.

<i>aguléte</i>	<i>balóns</i>	<i>fét-fét</i>
<i>amán-te</i>	<i>bandíbol</i>	<i>ñinebréts</i>
<i>anáe</i>	<i>bañál</i>	<i>kaúúe</i>
<i>ánsyēs</i>	<i>basiníle</i>	<i>katrákēs</i>
<i>anté-re</i>	<i>beláno</i>	<i>mañóle</i>
<i>antóste</i>	<i>blán</i>	<i>óste</i>
<i>apré-t</i>	<i>bófyo</i>	<i>pentipóst</i>
<i>azmóle</i>	<i>botimáge</i>	<i>pretá s</i>
<i>badí-ne</i>	<i>bovís</i>	<i>pujál</i>
<i>balóke</i>	<i>eskompá</i>	<i>soloná</i>

c) Vocables presos directament del castellà més o menys adulterats en la fonètica, tals com:

<i>arbañil</i>	<i>kansonsílos</i>	<i>ráyo</i>
<i>aséro</i>	<i>koéilo</i>	<i>sénde</i>
<i>fráwe</i>	<i>lábyos</i>	<i>sepilá</i>
<i>gatílo</i>	<i>mwébleš</i>	<i>sínto</i>
<i>ñibós</i>	<i>otóvo</i>	<i>xoláte</i>
<i>kalsotíns</i>	<i>páne</i>	<i>xwēs</i>

d) Vocables que, tot i concorrent a Fraga, podem considerar-los, en general, com a existents en tot el domini del català occidental.

<i>árne</i>	<i>feróle</i>	<i>kulerót</i>
<i>basíbe</i>	<i>granère</i>	<i>melík</i>
<i>bós</i>	<i>ñitás</i>	<i>mond'ngo</i>
<i>éop</i>	<i>kaldé</i>	<i>pópēs</i>
<i>estolzí</i>	<i>kósi</i>	<i>ráfik</i>

23. La relació íntima que hi ha entre el parlar de la regió de Fraga i el valencià, així com el creuament complex que es nota entre el català occidental en general i els dialectes extrems del domini, no permet abordar un treball de classificació definitiva.

Valgui, doncs, la distribució que acabem de fer, com a cosa provisoria, mentre esperem noves contribucions a l'estudi dels nostres dialectes, i, sobretot, mentre esperem que sigui un fet l'*Atlas lingüístic de Catalunya*, que tant ha d'ajudar a l'esclariment de punts foscos en la història de la llengua.

P. BARNILS